

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-58>

УДК 35:334

Лілія ГОНЮКОВА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0001-9474-5780>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто роль соціального підприємництва у громадянському суспільстві в сучасній Україні. Проаналізовано вплив соціального підприємництва на суспільство і визначено його роль у вирішенні соціальних проблем. Доведено необхідність розвитку громадянського суспільства крізь призму соціального підприємництва, запропоновано основні шляхи покращення відповідної взаємодії. Запропоновано шляхи розвитку соціального підприємництва в Україні. Встановлено, що в сучасних умовах спостерігається недостатній рівень розвитку соціального підприємництва в Україні, який при наявності взаємодії суспільства та представниками влади може стати інструментом вирішення соціальних проблем. Наголошено, що зв'язок між соціальним підприємництвом та публічним управлінням є динамічним та постійно розвивається.

Ключові слова: публічне управління, управління соціальним розвитком, соціальне підприємництво, соціально відповідальний бізнес, громадянське суспільство, соціальна сфера, шляхи вирішення проблем.

Liliya GONYUKOVA

Taras Shevchenko Kyiv National University

THE ROLE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE INTERACTION OF THE STATE AND SOCIETY

The article examines the role of social entrepreneurship in civil society in modern Ukraine. The purpose of the article was to identify the role of social entrepreneurship in the interaction of the state and society and to determine the ways of development of social entrepreneurship in Ukraine.

The impact of social entrepreneurship on society is analyzed, and its role in solving social problems is determined. The need for developing relations between the state and society through the prism of social entrepreneurship is proven, and the main ways of improving the corresponding interaction are proposed. The ways of developing social entrepreneurship in Ukraine are proposed. It was established that in modern conditions, there needs to be a sufficient level of development of social entrepreneurship in Ukraine, which, in the presence of interaction between society and representatives of the authorities, can become a tool for solving social problems. It is emphasized that the connection between social entrepreneurship and public administration is dynamic and constantly developing.

It has been proven that in today's conditions, the connection between social entrepreneurship and public administration is becoming stronger and stronger. This is explained by shared goals for promoting social and economic development, solving social problems, and increasing well-being.

It was determined that in modern conditions, mechanisms of interaction between the state and society in the field of social entrepreneurship could take the following forms: financing of activities (individual projects); tax benefits, informational and advisory support; creation of a favorable business environment; establishment of partnership relations; social responsibility of business providing social services (products).

Keywords: Public management, management of social development, social entrepreneurship, socially responsible business, civil society, social sphere, ways of solving problems.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Соціальні проблеми – це комплекс явищ, що негативно впливають на життя людей та суспільства в цілому. До них належать: бідність, безробіття, нерівність (розподіл доходів, багатства та можливостей між різними групами населення), злочинність, проблеми з екологією, з охороною здоров'я, з освітою і багато інших. Недостатність фінансування з боку держави - це одна з найактуальніших тем у сфері вирішення соціальних проблем, що перш за все пов'язано з обмеженістю ресурсів які держава витрачає на різні потреби. Новим інструментом вирішення соціально-економічних проблем в сучасному суспільстві може стати соціальне підприємництво, яке може бути більш ефективними у порівнянні із традиційними методами. Соціальне підприємництво в Україні стає популярним трендом, оскільки обговорюється на численних форумах, семінарах, симпозіумах та привертає увагу багатьох представників громадських організацій, ініціативних груп та викликає інтерес у представників державного сектору як інструмент зниження навантаження на державу.

Соціальні інновації є генератором соціально орієнтованого розвитку, що, в свою чергу, є «стратегічною перспективою і основною тенденцією сталого і динамічного соціально-економічного прогресу сучасних держав» як визначає це О. Сотула [8]. Дослідниця у статті «Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки» вказує, що: «до інноваційних технологій належать неординарні способи вирішення соціальних проблем, які не мали раніше аналогів» [8]. Тож виходить, що по суті соціальне підприємництво в сучасних умовах стало тією соціальною інновацією, яка слугує у якості

механізму керованих соціальних перетворень і сталого розвитку в межах неприбуткової або прибуткової підприємницької діяльності.

Зі стратегічної точки зору в сучасних українських реаліях явище соціального підприємництва спрямоване на прискорення позитивних соціальних змін, забезпечуючи через свою діяльність задоволення основних та нових потреб людини.

Слід зазначити, що через низку економічних, політичних та безпекових питань ефективний розвиток взаємодії держави та суспільства через механізми соціального підприємництва в Україні ускладнено. Перш за все це спричинено відсутністю чіткої законодавчої бази, невизначеністю ключових понять, перш за все поняття «соціального підприємництва» та критеріїв ідентифікації таких підприємств.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми

Соціальне підприємництво у багатьох країнах доволі успішно використовується як ефективний довгостроковий інструмент вирішення актуальних суспільних проблем упродовж останніх десятиліть. Закономірності взаємодії держави, суспільства та економіки розкрито в працях С. Алворда, Б. Дрейтона, Т. Лайонса, Дж. Кікал, Г. Діз. Також соціальне підприємництво виступає механізмом суспільних змін [3], які відповідним чином втілюються у наслідках щодо рівня життя, зростанні доходів, зниженні безробіття – інших критеріях добробуту членів суспільства. Соціальні зв'язки як соціальні перетворення в сфері соціального підприємництва розглядаються в роботах О. Бігняк, Г. Осовської, О. Сандакова та ін.

Питання соціального підприємництва досліджували такі українські вчені, як Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.С., Туманова А.А., О. Білик, Ж. Крисько, М. Юнус, І. Новик, О. Петрик [3, 5, 6, 8, 9] та ін. Проте особливості функціонування соціального підприємництва в Україні та його роль у взаємодії держави та суспільства ще недостатньо розглянуто українськими вченими.

Формулювання цілей дослідження

Метою статті стало виявлення ролі соціального підприємництва у взаємодії держави та суспільства, визначення шляхів розвитку соціального підприємництва в Україні. У зв'язку з цим сформульовані завдання, наведені нижче:

- дослідження сучасного стану розвитку соціального підприємництва в Україні, визначення ключових аспектів в зв'язках соціального підприємництва з публічним управлінням;
- обґрунтування необхідності розвитку взаємовідносин держави та суспільства крізь призму соціального підприємництва;
- визначення шляхів розвитку соціального підприємництва в Україні;
- формулювання пропозицій щодо шляхів покращення взаємодії між соціальним підприємництвом та публічним управлінням в сучасних умовах українського бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [2]. В свою чергу соціальне підприємництво уособлює таку підприємницьку діяльність, яка націлена на пом'якшення або вирішення соціальних проблем, через що стає одним із сучасних інструментів взаємодії влади, бізнесу і громади. Зокрема з причини того, що таке підприємництво зорієнтоване на соціальний розвиток через певні соціальні зміни, тісно пов'язаним із соціальним підприємництвом можна розглядати і поняття «соціальний захист». Поняття «соціальний захист» у широкому розумінні застосовують до діяльності держави, спрямованої на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначають в якості сукупності економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийнятної рівня життя населення [3].

Зв'язок між соціальним підприємництвом та публічним управлінням стає дедалі міцнішим. Одним із ключових аспектів цього зв'язку є спільні цілі:

- Сприяння соціальному та економічному розвитку. Таке цілеорієнтування має місце, оскільки соціальні підприємства та органи публічного управління поділяють спільну мету – покращення життя людей та розвитку громад.
- Вирішення соціальних проблем. В своїй діяльності соціальні підприємства пропонують інноваційні та стійкі рішення для вирішення таких проблем, як бідність, безробіття, нерівність та екологічні проблеми.
- Підвищення добробуту. Така мета впливає з двобічності соціальних та економічних ефектів суб'єктів господарювання. З одного боку, соціальні підприємства створюють робочі місця, а з іншого, – надають доступні товари та послуги, а також інвестують у розвиток територіальних громад.

В сучасних умовах взаємодія держави та суспільства у сфері соціального підприємництва може мати такі форми:

1. Державна підтримка:

- Фінансування діяльності (окремих проектів). Держава може надавати гранти, субсидії та інші форми фінансової підтримки соціальним підприємствам. В цьому питанні можемо використовувати позитивний досвід, наприклад, Сполучених Штатів Америки;

- Податкові пільги. Цей аспект сьогодні є найбільш важливим для бюджетів різних рівнів. Бо соціальні підприємства можуть отримувати податкові пільги, що стимулюватиме їхню діяльність, а іноді і дають їй старт. Наразі це питання є дискусійним через відсутність законодавчого закріплення соціального підприємництва і визначення чітких категорій, за якими слід відносити підприємства до соціальних з правом отримання відповідних пільг.

- Інформаційна та консультативна підтримка. Про таку підтримку може йти мова, коли держава може надавати соціальним підприємствам інформаційну та консультативну підтримку шляхом створення консультаційних центрів та інтернет-платформ. Даний напрям має суттєві перспективи через значну цифровізацію бізнесу та розвиток цифрових навичок населення.

2. Створення сприятливого бізнес-середовища:

- Нормативно-правове поле. Влада може приймати закони та нормативні акти, що сприятимуть розвитку соціального підприємництва або укріпленню комунікацій з іншими представниками родинних та підтримуючих галузей. Законодавче закріплення може дати великий поштовх в розвитку соціального підприємництва.

- Надання послуг освіти та інформування. Держава може проводити кампанії з інформування про соціальне підприємництво та стимулювати його розвиток. Цей напрямок нероздільно зв'язаний з державною підтримкою та розвитком людського капіталу.

3. Встановлення партнерських відносин:

- Спільні проекти (державна та соціальні підприємства можуть спільно реалізовувати соціальні проекти).

- Громадські ради (соціальні підприємства можуть брати участь у роботі громадських рад при органах державної влади з метою громадського контролю змін та їх експертизи).

4. Соціальна відповідальність бізнесу, що надає соціальні послуги (продукти):

- Держава може комплексно чи точково стимулювати бізнес до участі в соціальних проектах відповідно до потреб.

- Соціальні підприємства можуть співпрацювати з бізнесом для отримання ресурсів та знань, спрямованих на розширення ринку збуту та підвищення якості інноваційного продукту соціального спрямування.

Ці всі аспекти тісно пов'язані між собою і є взаємозалежними та витікаючими один з одного. Важливо зазначити, що зв'язок між соціальним підприємництвом та публічним управлінням є динамічним та таким, що постійно розвивається [5]. Успішна співпраця між цими двома секторами може значно поліпшити життя людей та сприяти розвитку більш справедливого та стійкого суспільства. Серед прикладів успішної взаємодії держави та суспільства у сфері соціального підприємництва можна відзначити такі. У Німеччині успішно діє організація «Social Impact», вона займається технічною і організаційною підтримкою, а також консультуванням соціальних підприємств. Також вона створила платформу для таких підприємців і фрілансерів, де запропонований робочий простір щодо навчання та можливості знайомства з потенційними партнерами. У Швеції діє програма «Соціальне підприємництво для стійкого розвитку», яка гранти та консультативну підтримку соціальним підприємствам [6]. А у Великобританії актуальна програма «Інвестиції у соціальні підприємства», яка надає фінансування соціальним підприємствам, що працюють у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг [4].

Яскравим прикладом українського соціального підприємництва можна навести магазин «Ласка», що став першим благодійним ритейлером в Україні, в якому пропонуються як уживані речі, так і новий одяг від більш ніж двадцяти українських виробників. Отже, у такий спосіб відбувається популяризація та підтримка вітчизняної продукції. Як звітує цей підприємець, близько 40 % прибутку магазину перераховується на підтримку певних благодійних фондів. При цьому лівову частку (70–80 %) принесених уживаних речей поширюють як гуманітарну допомогу для тих, хто її потребує. За час свого існування проект передав 619 668 грн на благодійність і майже 159 т речей тим, хто їх на той момент дійсно потребував [7]. Іншим прикладом є соціальне підприємство «ГоРодина» – тепличне господарство на Львівщині з вирощування екологічно чистої продукції упродовж року. Його соціальна складова полягала у ресоціалізації та забезпеченні роботою людей, що опинились у складних життєвих обставинах тощо [7]. Також можна навести приклад громадського ресторану «Urban Space 100», який було відкрито в урбаністичному стилі, зокрема, з ідеєю об'єднати активних людей довкола цілі розвитку свого міста [11].

Важливо зазначити, що взаємодія держави та суспільства – це обов'язково двосторонній процес. Держава та суспільство повинні йти назустріч один одному, щоб налагодити ефективну співпрацю [9]. Зважаючи на результати проведеного дослідження, доцільно акцентувати на певних викликах, що стоять на

шляху формування ефективної взаємодії держави та суспільства через механізми соціального підприємництва:

1) Недостатня координація. Іноді чітка координація між діяльністю соціальних підприємств та органів публічного управління взагалі відсутня. Все частіше мають місце хаотичні зміни в команді, критеріях контролю тощо.

2) Складність бюрократичних процедур, які можуть ускладнювати співпрацю між соціальними підприємствами та, зокрема, органами публічного управління.

3) Нестача ресурсів. Причому прийнято вважати, що тут актуально говорити суто про фінансовий аспект. З цієї точки зору, як правило, ресурсів для підтримки соціальних підприємств з боку органів публічного управління є недостатньо. Але для забезпечення ефективності реалізації соціальних проєктів слід зосередити увагу взагалі на системі ресурсів (від фінансових до інформаційних).

Слід наголосити, що соціальні підприємства стимулюють традиційний бізнес до більш відповідальної поведінки. Вони показують, що можливо вести бізнес, піклуючись про людей, їх добробут та довкілля. До способів, якими соціальні підприємства можуть стимулювати традиційний бізнес до більш відповідальної поведінки, віднесемо:

- Лобіювання більш жорстких законів та нормативних актів. Соціальні підприємства можуть лобіювати прийняття більш жорстких законів та нормативних актів, які регулюють екологічну та соціальну відповідальність бізнесу.

- Створення коаліцій. Цікавий з наукової точки зору є саме такий формат партнерства, коли соціальні підприємства можуть об'єднуватися з іншими організаціями, щоб створити коаліції, які будуть в законних рамках тиснути на бізнес, щоб він ставав більш відповідальним.

- Підтримка відповідальних компаній. В цивілізованому світі є багато прикладів, коли соціальними підприємствами підтримуються відповідальні компанії, наприклад, через покупку їхньої продукції та послуги, а також через інвестування їх діяльності.

Зазначимо, що стимулювання традиційного бізнесу до більш відповідальної поведінки – це довготривалий та складний процес. Важливим є той факт, що зв'язок між соціальним підприємництвом, соціально відповідальним бізнесом та публічним управлінням є динамічним та постійно розвивається. Успішна співпраця між цими секторами може значно поліпшити життя людей та сприяти розвитку більш справедливого та стійкого громадянського суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

За результатами проведеного дослідження у статті здійснено аналіз змістовних ознак термінологічного апарату, а саме: «підприємництво», «соціальне підприємництво», «соціальний захист». В умовах сьогодення зв'язок між соціальним підприємництвом та публічним управлінням стає дедалі міцнішим. В роботі зазначено, що така тенденція пояснюється, зокрема, спільними цілями, що стосуються сприяння соціальному та економічному розвитку, вирішення соціальних проблем та підвищення добробуту.

Визначено, що в сучасних умовах механізми взаємодії держави та суспільства у сфері соціального підприємництва може мати форми: фінансування діяльності (окремих проєктів); податкові пільги; інформаційна та консультативна підтримка; створення сприятливого бізнес-середовища; встановлення партнерських відносин; соціальна відповідальність бізнесу, що надає соціальні послуги (продукти). Також проаналізовані приклади закордонної та вітчизняної практики успішної взаємодії держави та суспільства у сфері соціального підприємництва в сучасних реаліях.

Перспективи дослідження зв'язку соціального підприємництва з публічним управлінням в процесі взаємодії держави та суспільства можна вбачати в наступних чинниках:

- покращення ефективності та результативності соціальних підприємств: співпраця може допомогти соціальним підприємствам отримати доступ до ресурсів та інформації, необхідних для їх діяльності, краще зрозуміти потреби та пріоритети суспільства, краще координувати свою діяльність з діяльністю інших організацій;

- збільшення прозорості та підзвітності соціальних підприємств;

- підвищення довіри до соціальних підприємств, що допоможе залучити більшу фінансову підтримку;

Таким чином, слід зазначити, що соціальне підприємництво сьогодні має великий потенціал для розвитку. Успішна взаємодія держави та суспільства у цій сфері може допомогти вирішити багато актуальних проблем в українському суспільстві та економіці.

Література

1. Проект Закону України "Про соціальні підприємства" від 11 березня 2013р. №2508.URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1XO00A.html
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної ради України, Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>

3. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К:ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
4. Назарук В. Я. 5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні. Соціальне підприємництво в Україні. – 2016 // <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/vukraini/156-5-velykykh-mozhlyvostei-dlia-rozvytku-sotsialnoho-pidpriemnytstva-v-ukraini>.
5. Овсянюк-Бердадіна, О. Ф. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації / О. Ф. Овсянюк-Бердадіна, Ж. Л. Крисько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6, Ч. 2. – С. 129-132.
6. Смаглий К. Чи потрібен Україні закон про соціальне підприємництво? / К. Смаглий - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo>.
7. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. Підручник. Київ. 2017. 39 с.
8. Новик І. Соціальне підприємництво: стан та перспективи // Економіка та суспільство. Вип. 45. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-6>
9. Петрик О. Л. Соціальне підприємництво як інструмент державної підтримки реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС: нормативно-правовий аспект. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, 2022. Вип. 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-02>
10. European Commission.Growth. Sectors of the Social economy in the EU: Social enterprises. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en
11. Як в Україні розбудовують соціальне підприємництво: 5 кейсів - [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?library=yak-v-ukrajini-rozbudovuyut-sotsialne-pidpriemnytstvo-5-kejsiv>

References

1. Proekt Zakonu Ukrainy "Pro sotsialni pidpriemstva" vid 11 bereznia 2013r. №2508.URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1XO00A.html
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy, Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>
3. Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idei do suspilnykh zmin. Posibnyk / Svynchuk A.A., Kornetskyi A.O., Honcharova M.A., Nazaruk V.Ia., Husak N.Ie., Tumanova A.A. – К:ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
4. Назарук В. Я. 5 velykykh mozhlyvostei dlia rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini. Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini. – 2016 // <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/vukraini/156-5-velykykh-mozhlyvostei-dlia-rozvytku-sotsialnoho-pidpriemnytstva-v-ukraini>.
5. Ovsianiuk-Berdadina, O. F. Sotsialne pidpriemnytstvo yak innovatsiinyi instrument vyrishennia suspilnykh problem: peredumovy stanovlennia ta aktyvizatsii / O. F. Ovsianiuk-Berdadina, Zh. L. Krysko // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. – 2016. – Vyp. 6, Ch. 2. –S. 129-132.
6. Smahlii K. Chy potriben Ukraini zakon pro sotsialne pidpriemnytstvo? / K. Smahlii - [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: – <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo>.
7. Smal V., Kokot V. Shcho slid znaty pro sotsialne pidpriemnytstvo. Pidruchnyk. Kyiv. 2017. 39 s.
8. Novyk I. Sotsialne pidpriemnytstvo: stan ta perspektyvy // Ekonomika ta suspilstvo. Vyp. 45. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-6>
9. Petryk O. L. Sotsialne pidpriemnytstvo yak instrument derzhavnoi pidtrymky reintehratsii viiskovosluzhbovtziv ta veteraniv ATO/OOS: normatyvno-pravovyi aspekt. Problemy suchasnykh transformatsii. Seriiia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia, 2022. Vyp. 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-02>
10. European Commission.Growth. Sectors of the Social economy in the EU: Social enterprises. - [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en
11. Iak v Ukraini rozbudovuiut sotsialne pidpriemnytstvo: 5 keisiv - [Elektronnyi resurs]/ Rezhym dostupu: <https://www.prostir.ua/?library=yak-v-ukrajini-rozbudovuyut-sotsialne-pidpriemnytstvo-5-kejsiv>